

URSULA LE GUIN'İN MÜLKSÜZLER'İNDE ÜTOPYANIN DEĞİŞEN YÜZÜ

Kudret Nezir YUNUSOĞLU*

Ütopya bir kavram olarak her ne kadar Thomas More ile birlikte kullanıma girdi ise de, adı konmadığı halde insanların özlemlerini dile getiren ve bu kavramla ilişkilendirilebilecek eserler herhalde insanlık tarihinin yazılı ilk yapıtlarına kadar uzanır. Homeros'un yaşadığı dönemde, "Yüzü Yanıklar" diyarı, yani "Aithopia" olarak bilinen huzur, mutluluk ve durağanlığın vatanı, bir yeryüzü cenneti arayışı ve anlayışı olarak günümüzde de yine benzer özlemleri dile getirirken, yine de aradan geçen yüzyılların getirdikleri ve insanlığın gördüğü bunca acıdan ve hayal kırıklığından sonra oldukça değişik biçimlere büründü. Çok farklı yaklaşımlar izledi yazılan ütopya; bazen kusursuz hayaller diyarı oldular, bazen insanların sorunlarını toplumsal eleştiri perspektifinden ele alan kusursuz bir dünya arayışı. Zaman zaman Platon'un, Thomas More'un ya da Robert Owen'in ideal toplum düzeni anlayışları, 'mükemmel' gibi görünen dünyalarıyla insanları etkilediler. Zaman zaman da George Orwell'in dünyasında 'Büyük Birader'in gözetimi altında, Vonnegut'un *Otomatik Piyano*'sundaki teknolojik kabusta, Zamyatin'in *Biz*'indeki çarpıtılmış düşler diyarında ve Bradbury'nin *Fahrenheit 451*'indeki kitapların itfaiye tarafından yakıldığı dünyada bu 'mükemmelliğin' tepe taklak olmuş hali ile yüzleşmek zorunda kaldık. Tabii ki bu değişim tarihsel bir boyutta hareket ediyordu, umutla ve gönençle yükseliyor, savaşlar ve yokluk ile çöküyordu.

İşte bu günün sözde 'ütopyasız' ve 'ufuksuz' yaşamına da adım adım böyle bir yoldan gelindi. İki dünya savaşı, yüz binlerce, milyonlarca ölü, atomize olmanın da ötesinde parçacıklarına ayrılmış bireyler ve hep söylene geldiği gibi bütün ideallerin çöküşü, ufuğun yok oluşu. Romantik düşüncelerin ve devrimlerin çağı olarak anılan 19.y.y., insanlara bütün umutlarının belki de onca uzun bir bekleyişten sonra gerçekleşebileceğini düşündürmüştü. Bu büyük hayallerin peşinden koşarken, sefalet ve ölüm ile karşılaşmak gerçekten çok

* İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı, Okutman.

sarsıcı oldu. Özellikle de Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'ndan sonra bu sarsıntı, tüm insanlığı bildiklerini ya da bildiğini sandıklarını gözden geçirmeye zorladı. Elbette, bu değişimde etkili olan sadece bu iki savaş değildi ama zaman olarak ele alınırsa, en başarılı ters-ütopyalar ya da diğer adıyla “dystopya”ların yazıldığı yıllar da bu araya denk düşüyor. Bu demek değil ki bu arada kayda değer hiçbir ütopya yazılmadı. Örneğin Ernest Callenbach'ın yazdığı yüzyılımızın ekolojik kaygılarını yansıtan *Ekotopya*, ütopya geleneğini farklı bir boyuta taşıyordu. Bazen de İspanya'da 1936'da olduğu gibi, insanlar cennetlerini ve cehennemlerini bizzat kendi yaşantılarında buluyorlardı. Aralarda yazılan birkaç yapıta karşın, 1960'ların ve 1970'lerin 'ikircikli ütopyaları'na kadar, ütopyasızlığın bulutları üzerimizde gezindi.

50'li, 60'lı, 70'li yıllarda yazılmaya başlanan bu yeni nesil ütopyalar, genelde bir geleneği izliyorlardı, yani Platon'dan gelen çizgiyi. Ama karşı-ütopyalar daha yakın tarihli bir gelenek içinde alışverişte bulunuyorlardı. Örneğin Orwell'in *1984* adlı yapıtı, ele aldığı totalitarizm eleştirisinde Zamyatin'in *Biz*'iyle benzeşerek bu geleneği imliyordu. Bu yeni yaklaşım, Platon'nun ya da More'un 'kusursuz' ya da kusursuz izlenim: veren dünyalarını ne ilginç ne de arzulanabilir olarak görüyorlardı ve tabii ki bunun nedeni de totaliter bir dünyada bu hayallere ulaşma fikrinin ne kadar gerçekleştirilebilir olduğunu sorgulamalarıydı. Mükemmellik, aynı zamanda baskıyı ve tek tip olmayı çağırıyordu insanlara. Yirminci yüzyılın en acı ironilerinden biri de Adolf Hitler'in kurmayı istediği sözde ideal düzenin, insanlığın en korkunç kabuslarından birine, holokosta denk düşmesidir. Mükemmellik arayışı, sonu, ölümü çağrıştırmakla beraber, hiçbir zaman bu çağrışım bu kadar elle tutulur bir hale gelmemişti. Mükemmel son arayışının da mutlak ve totaliter bir doğruya işaret ettiği yaşanmış bir gerçeklikti artık. Öyleyse bir 'seçim' yapılacaktı; ya ütopyadan vazgeçilecek ve artık hayalperest insanlara yakıştırılan bu küçümseyici sıfat yani 'ütöplast' bırakılacak, ya da ütopyada daha 'gerçekçi' bakışlar ve yöntemler aranacaktı. Örneğin, Callenbach'ın ütopyası böylece ekoloji üzerine yoğunlaşma yönünde bir seçim yaparken, Ursula Le Guin'in 'ikircikli' ütopyası ise mükemmel olmayan bir dünyada, 'kusurlu' bir ütopyayı ele almayı tercih etti.

Zamyatin ve Orwell daha çok ütopyaların temel işlevlerinden olan toplumsal eleştiriyi ele alarak, içinde yaşadıkları ya da gözlemledikleri toplum yapılarının yetersizliklerini yansıttılar. Le Guin'in *Mülksüzler*'i ise dönemin sorunlarına örtülü göndermeler yaparken, yaklaşım ve yöntem açısından daha farklı bir çizgiyi de içeriyordu. Belki meta-ütopya/üst-ütopya da denilebilir

buna; yani ütopya olmanın yanı sıra, bu geleneğinin bir eleştirisi, incelemesi. Ütopyaların öncesi sonrasını nasıl belirler, ütopyalarla bireyin ilişkisi nedir, ütopyanın sonraki kuşakları bu rüyalar ülkesine nasıl yaklaşır; bu sorulara ne cevap verilebilir? Ütopyalar nasıl olur da baskı araçlarına dönüşürler? Le Guin, bu araştırma ve sorgulama sırasında belli bir düşünsel ve toplumsal çerçeveyi kendine başlangıç noktası olarak alır. Toplumsal yaklaşım olarak kendine özgü özgürlükçü düşünce yapısını, felsefe olarak da Lao Tzu'nun Tao te Ching'inte tanımladığı 'Tao' düşüncesini benimser ve bunları ütopyanın dünyasında insanın mayasıyla karıştırır.

Le Guin "Devrimden Önceki Gün" adlı öyküsünün girişinde, *Mülksüzler* adlı yapıtındaki 'Odocu' olarak anılan topluluğun düşüncelerini tanımlıyor, bu topluluğu oluştururken İngiliz şair Shelly'den, Amerikalı düşünür ve eylemci Goldman'dan, Rus düşünür Kropotkin'den ve Çinli düşünür Tao'dan etkilendiğini ve otoriter devlete karşı çıktığını söylüyor (Le Guin: 1995, s.16-17). Totaliter dünyalara karşı, baskı ve yarışma yerine, önde gelen ahlaki ve ilkesel teması dayanışma ve işbirliği olan bir dünya resmini tekrar hayatımıza sokmaya çalışıyor.

Le Guin'in sentezi biraz daha açılırsa, nasıl bir felsefi temele oturduğu görülebilir. Kitabın temelleri, hem Paul Goodman gibi Amerika'nın yakın dönem radikal düşünürlerinden birine dayanıyor, hem de Lao Tzu'nun Eski Çin'deki öğretisine kadar gidiyor (Le Guin:1999, s.17). 'Özgür doğup her yerde zincire vurulan' insanın ütopyadaki yolculuğu nerededir, yani toplumsal sözleşme düşüncesi ve ütopya ilişkisi hangi soruları ortaya koyar. Bir kişinin 'ideal toplumu' diğer 'bireylere' özgürlük sağlayabilir mi? Le Guin, burada ütopyaya en yakın olduğu iddia edilen bir düzeni de delip geçerek iktidarın insansal özüne dokunuyor. Yani Michel Foucault'nun bireysel güç odağı olarak düşündüğü çekirdek iktidar (Akay:1995, s.11), 'içselleştirilmiş' iktidar, özneler arası üretilen 'güç' ilişkisi gerçeğini ve mülkiyetin kaldırıldığı, kurumsallığın yerini serbest ilişkilere bıraktığı bir ütopyada bile tutulan köşe başlarını, yerinde duran hiyerarşiyi ve iktidar ilişkilerini gösteriyor. Diğer ütopyaların bazılarında olduğu gibi, bu yapıtta da yardımlaşma, hoşgörü, eşitlik düşünceleri ve uygulamaları var ama 'insanın doğasına' mal edile gelmiş olan bir eşitsizlik ve rekabet de kendini gösteriyor. Le Guin, kitap boyunca böyle değişmez bir 'insan doğası' kavramının olup olmadığına dair sorular da sorar. Varoluştan gelen, aşılması mümkün olmayan zorluklar ve ölümden kaçınılmaz evrensel bir töz müdür bu, ütopya da bile karşımıza çıkan? Yardımlaşma, rekabet kadar insan doğasının bir parçası olamaz mı? Tam da

burada çok önemli bir düşüncesini ortaya koyar Le Guin ve ütopyada gerçek kardeşlik bu sorularla başlar. Ütopyalar belki yeterlilikte ve mutlulukta değil, yoklukta ve “paylaşılan acıda” anlam kazanır (Le Guin:1997, s.63). Ama ütopyanın nerede bittiği, kavramın kendisi kadar karmaşık ve ancak kitap boyunca tartışılan yolculuktan sonra yanıtlanabilecek bir sorudur.

Mülksüzler'deki ütopyik dünyanın, Anarres gezegenin zamansal bir düzlemde hareketinin ve özünün sorgulanması dışında, bir diğer ilginç yönü de ütopyanın alışılmış öğelerinden biri olan bolluğa ters düşen ‘kıtlık’ gerçeğidir. Ütopya, çoğu kez varlık ülkesidir. Ama Anarres, yani ana(yok) ve res(şey) şeklinde düşünürsek (Le Guin:1997 içinde Somay, s.347), burası hem mülkün olmadığı hem de kıtlığın olduğu bir yerdir. Tabii Le Guin'in neden böyle bir tercih yaptığı çok açıktır; İlkin, kitabını ütopya çizgileri içinde tutarken eski ütopyaların kusursuzluğuna seçenek oluşturmak ve belki de ütopyasındaki insanları da gezegenlerine benzeterek onları insan yapmak, insan faktörünü bu dünyaya katmak.

Le Guin, bilim-kurgu yapıtı diye de sınıflandırılan *Mülksüzler*'inde iki ada-gezegende geçen olayları anlatır. Yani varoluşları kısmen bir soyutlamaya dayanan, Akşit Göktürk'ün *Ada* adlı çalışmasında ele aldığı fındık kabuğu gibi kendi gerçekliği ile çevrili, varoluşunu bu kapalılığa borçlu yerlerdir ütopyalar (Göktürk: 1997, s.18). Düşüncenin bir ürünü olarak bu idealist soyutlama içinde hapis kalırlar, ve bazen akıcılıklarını yitirip durağan hale gelirler, yani insanların ve toplumların yaklaşımlarına bağlı olarak hem güvence hem de sınır olabilirler. İşte Le Guin'in ütopyasındaki insanlar da, benzer bir yalıtım içinde yaşarlar ve bu sayede gerçeklerle karşılaşmadan, bilinçlerini kazanmadan ‘varolurlar’. Bu iki gezegen de tıpkı iki ada gibi, diğer gezegenlerden oldukça kopuk ve su değilse de boşlukla çevrilidirler. Yani birer uzay adasıdır. *Mülksüzler*'deki bu gezegenlerin adı Anarres ve Urras. Anarres adının da çağrıştırdığı gibi anarşist bir gezegen (ana: olmama ve res: mülk) ve Urras da kapitalist bir gezegen (ur: asıl ras: mülk) (Le Guin:1997 içinde Somay, s.347). Kitaptaki ütopya oluşumu, Ursula Le Guin'in *Kadınlar, Rüyalar, Ejderhalar* adlı kitabında belirttiği gibi, Shevek adlı bir karakterin oluşumunu izleyerek geliyor (Le Guin:1998, s.76-77). Olay örgüsü Shevek'in bir üyesi olduğu Anarres gezegenini sorgulaması ve kimlik arayışı etrafında dönüyor. Yani Le Guin, ütopyayı bireyin dünyasına, bireysel kaygılar boyutuna taşımayı bir ‘bildungsroman’ çerçevesinde gerçekleştiriyor. Karakteri Shevek'i anlatırken şöyle diyor yazar: “Ölmek, kendini yitirmek ve diğerlerine katılmaktır. O ise kendini kurtarmış, diğerlerini yitirmişti” (Le Guin: 1997, s.15). Tam da burada,

ütopyalarda pek de ele alınmayan, çoğu kez de bilinçli olarak göz ardı edilen önemli bir ilişkiye vurgu yapılıyor: Birey ve toplum. Bu birey, bilinçsiz bir şekilde devraldığı ütopyayı, dünyayı sorgulayıp, kapitalist dünyaya, Urras'daki A-Io'ya ve otoriter sosyalist Thu'ya da gidip gelerek yeniden keşfediyor. Bu 'keşif', Thomas More'un *Ütopya*'sındaki gibi bir ziyaretçinin anlatısına benzemiyor. Shevek'in kendisi 'ütopya oluyor' ve yabancı kaldığı dünyasını ve onun geçmişini taşıyan dünyayı da özümseyerek yabancı kaldığı özüne doğru yol alıyor. İnsan zihninin gerisinde kalan aksak ve sınırlayan ütopyaları, ya da kitapta ele alınan imge ile söyleyecek olursak 'duvarları' da birer birer yıkıyor, akışkan bir düşünce halini alıyor. Bir gezgin Shevek, bir göçebe, belli bir yerde durmayan, kendini sonlandırmayan bir ütopyanın vücut bulmuş hali, yerleşmişlerin, yerleşiklerin benimsemediği bir yolcu.

Le Guin bu yolculuğu, ütopya arayışını kendine temel aldığı bir düşünceyle bağlıyor romanında, yani Tao düşüncesi ile: Asıl yolculuğun gidiş değil 'yuvaya dönüş' yolculuğu olduğunu hatırlatıyor okuyucuya. Yani bir anlamda ütopyaların ikinci ve sonraki kuşaklarının kaderini, 'ütopyalı' olmanın ne demek olduğunu soruyor: Evet, diyor, ütopyanız işte, ama acaba şimdi neyi seçecek geçmişini bilmeyen insanlar. Le Guin için ütopyayı yaşatmak bu soruya yanıt aramaktan geçiyor. Anlatı, daire biçimine bağlı olarak hareket ediyor ve en son sayfalarda yolculuğa başladığımız gezegene dönüyoruz. Le Guin, romanında bu döngüye Taoizm'i çağrıştıran bir düşünce olarak yer veriyor - ne yatay ne de dikey boylamda düz bir hareket değil de bir dairede yol almak. Gidiş ve dönüş zıtlığı. Zaten Taoist düşüncenin temelinde de bu zıtlıkların olduğunu hatırlanırsa 'yin-yang' düşüncesine bakılırsa gezegenlerin zıtlığının, gidiş ve gelişin zıtlığının bir birliktelik oluşturduğu ortaya çıkar. Le Guin'in bu zıtlıkları Tao'ya uygun bir şekilde bir araya getirdiği en önemli an da, kitapta iki gezegenin karşılıklı durumlarını tartışan bir diyalogda ortaya çıkıyor: "Bizim dünyamız onların Ay'ı, bizim Ay'ımız onların dünyası" (Le Guin:1997, s.44). Bu zıtlık, aynı zamanda bir adım geriye gidip, biraz ara verip, doğru kabul ettiğimiz şeyleri bir daha ele alabileceğimiz bir bakış açısı da demek oluyor. Ama bütün bu yolculuk, bu arayış önemli bir ilkeyi de içeriyor: "Genel Zaman Kuramı, eve dönmenin *mümkün* olduğunu söylüyordu, yeter ki evin şu ana dek hiç bulunmadığınız bir yer olduğunu anlayın" (Le Guin:1997, s.57). Le Guin için gerçek devinim ve döngü de budur. Bu, *Mülksüzler*'in, Shevek'in mekanda olduğu kadar ütopyanın zamanında da yolculuğuna dayandığını, yani Chris Ferns'in deyişiyle 'kinetik' bir ütopya ve de bir "chronotopia" olduğunu da göstermektedir (Ferns:1999, s.228).

Burada, Tao düşüncesinin bazı temel görüşlerine de değinmek gerekiyor. Böylece Shevek'in bu gidiş-dönüş yolculuğu daha derinlikli olarak anlaşılabilir. Le Guin'in temel kaynak kitaplarından sayılabilecek Tao te Ching'ten yer alan bazı temel düşünceler şöyle özetlenebilir: “Bütün varlıklar çalışır; kimse bunun dışında kalmaz: mülkiyet duygusu olmadan yaşarlarsa, önyargısız hareket ederse ve başarıları başlarını döndürmezse, başları dönmediği için başarının meyvesini tadarlar” (Tzu:1998, s.14). İşte Shevek'in yolculuğunu – ‘Tao’ nun da çoğu kez ‘yol’ kelimesi ile karşılandığını da hatırlarsak – bu düşünceler üzerine oturtur Le Guin. “Adını bilmem ona Yol derim, ad koymak gerekirse ona Büyük derim. Büyük, yol alır, uzaklara gider, uzaklara giden geri döner” (Tzu:1998, s.38). İşte bu düşünceleri benimsemiş olarak gidip döner Shevek. Yanında Urras'ın insanı şaşırtan dünyasında bile kaybetmeyeceği üç hazine vardır; yine Tao'ya dönersek: “Üç hazinem var; onları titizlikle korurum. İlki merhamet; ikincisi alçakgönüllü olmak; üçüncüsü önde olmak için yanıp tutuşmamak”(Tzu:1998, s.85) der Lao Tzu. Shevek'in Anarres'ten elleri boş yola çıkıp, yine boş ellerle dönerken, yanında taşıdığı tek hazinesi budur.

Le Guin, artık 20. yüzyılın ikinci yarısında sıkça konuşulan bir başka kavramla da yakınlaşır bu kitabında. Klasik feminizmin temel öğelerini Taoizm ile harmanlayan yazar, cinsiyet rollerini iktidar ve cinsel iktidar kavramlarıyla ele alırken, 1960 ve 1970'lerin feminist yaklaşımlarını da yansıtır. Fizyoloji üstü şekilde ifade edilecek olursa, ‘erilin’ düz ve tek gerçekliğe bağlı dünyasına karşın, yuvarlak, bütüncül ve dişil bir dünya da denebilir buna. İktidar ve yarışma hırsına karşın, dayanışma ve yardımlaşma. Sahip olunanla tanımlanmaya karşı ilişkilerle tanımlanma. Le Guin, bu kavramlar yumağı içindeki ilişkileri temel sorunsal olarak alan, “çağdaş feminist ütopyacılık” diye adlandırılabilir bir yaklaşımın özelliklerini taşıyan yazarlardan biri olarak anılıyor. Marge Piercy ve Fay Weldon gibi yazarların yapıtlarıyla beraber, benzer yaklaşımı paylaşan romanların birçoğunda, ütopya ve feminizm çerçevesinde bir çok ortak izlek ve soru ele alınıyor. Lucy Sargisson, ütopyalar ve feminizm ilişkisi üzerine hazırladığı *Contemporary Feminist Utopianism* adlı çalışmasında, eski ve yerleşik ütopyaların taşıya geldiği yerleşik ayrımları aşmayı amaçlayan bu yeni yaklaşımı “transgressive utopianism”(sınırları aşan ütopyacılık) olarak tanımlıyor (Sargisson:1996, s.56-58). Phillip E. Wegner'in *Imaginary Communities* adlı çalışmasında “açık uçlu” (Wegner:2002, s.xxiv) olarak da betimlediği bu yeni ütopya anlayışının çerçevesi içinde yer alan yazarlar, ataerkinin hem kadın hem erkek için kısıtlayıcı olduğunu söylerken, ütopyalarını, değişime açık, mükemmellik savı barındırmayan, diğer toplumsal

öğelerle ilişkili parçalara ve karşıtlıklara farklı bir bakış açısı getirme çabası olarak görüyorlar. İkili karşıtlıkların ötesine geçmeye çalışan bir ütopya arayışı olarak kabul ediliyor yeni feminist ütopyacılık; kuramcıları durgunluk ve kesinlik düşüncelerinin kapalılığına karşı araştırmalara çağırıyor. Bu, doktrinciliğe karşı eleştirel bir ütopya arayışı olarak da tanımlanabilir. Yeni kuşak feminist yazarları, 'feminizm' yerine artık 'feminizmler' olduğunu, siyahların ve beyazların feminist yaklaşımlarının benzerlikler kadar farklılıkları da barındırdıklarını biliyorlar, bu yüzden de politik dönüşüm kadar toplumsal ve bireysel farklılığın ve dönüşümün de önemli olduğunu kabul ediyorlar. Doğa-insan, kadın-erkek, toplum-birey, devlet-birey ilişkilerinde ortak töz olan erkin, kendi yaşamlarında da kadın-erkek arasındaki ilişkide ortaya çıktığını ve yaşandığını kabul ediyorlar ve bu bağı tüm iktidar ilişkilerinin organik bir parçası olarak ele alıyorlar. Kısaca söyleyecek olursak, ütopyaların bunu aşabilmesi için, artık farklılığı ve çeşitliliği içermesi gerektiğini dile getiriyorlar. Ütopyanın, 'yolun sonu' değil, sürekli bir başlangıç, hem ataerki düzenin hem de ana bağlı gerçeğin sınırlarından bağımsızlığa uzanan 'süre giden bir yol' olması gerektiğini savunuyorlar.

Le Guin'in bu çerçeveye içinde ele aldığı bir başka konu da dil. Ütopyalarda, dil üstüne düzenlemeler yer alsa da, genellikle dilin kendisine çok fazla değinilmemiştir. Oysa, 19. ve özellikle de 20. yüzyıllarda yürütülen dilbilim ve felsefe çalışmalarında, özellikle de Wittgenstein'in dil ve dünya ilişkisine getirdiği yaklaşımla, dil olgusu, feminist kuram da dahil olmak üzere birçok kuramda odak noktalarından biri durumuna gelmiştir. Dil potansiyel bir güçtür. İnsan ilişkilerini tanımlamakla kalmaz, belki belirler de. Mülkiyet belirten kelimeler bir dil öğrenilirken ilk karşılaşılan öğelerdendir. Cinsiyet farklarını, ilişkilerini de dil düzenler. Eşitsizlik de eşitlik de dilde yansımalarını bulur. *Mülksüzler*'de Le Guin, Marge Piercy'nin *Woman on the Edge of Time* (*Zamanın Kıyısındaki Kadın*) adlı romanındaki temel yaklaşımlardan birini paylaşır: Ütopyada dil de dönüştürülmelidir, çünkü ancak bu sayede farklı bir düşünce sistemi oluşabilir (Piercy:2001, s.65,74); farklı bir dünya ve farklı bir dil, cinsiyetçiliğin ayrımlarını en aza indirgeyen bir yaklaşım. Le Guin ne insanlara, ne birlikte olduğu kişiye, ne bir mülke ve hatta ne de çocuğuna sahiplik taslamayan, onu ayrı bir birey olarak düşünen insanların dünyasını sunar okuyucuya. "Benim, senin" gibi kelimeler yerine Shevek şunu öğrenir küçükten: "Hiçbir şey senin değil. Kullanmak için var. Eğer paylaşmazsan kullanamazsın" (Le Guin:1997, s33). "Bu benim kitabım" yerine "ben bu kitabı kullanıyorum" denir Anarres gezegeninde (Le Guin:1997, s.59). Eğer Urras

gezegeninin değer yargılarını betimleyen, örneğin mülkiyet ile ilgili sözcükler kullanılacak ise, bunlar Anarres'in dilinde bulunamayacağı için Urras dilindeki sözcük söylenir ama o dile yine de yabancı kalır çünkü bu kavramların anlaksal karşılıkları yoktur.

Böyle bir dile ve yaşayışa dayanan bir toplumda düzeni korumak, ceza yerine bireyler arasındaki ilişkilerin yaptırımına dayanır. Hapishane, hapis, mahkum olmak, emir vermek gibi kavramlara da yabancısıdır bu gezegenin insanları. Bütün bunları ve işleyiş mantığını kavramakta güçlük çekerler. Eril, katı, tek, çizgisel, değişmez olan duvar imgesi roman boyunca dişi, akıcı, değişken, yuvarlak su imgesine karşı çeşitli şekillerde ortaya çıkarken, burada da hapishane duvarı olarak belirir. Le Guin, soyut duvarlarla somut duvarlar arasında belirgin bir bağ kurar. Duvarları insanlar yapar ama en sonunda kendilerini de duvarların içine hapsederler. Le Guin, toplumun da bir duvar olup olmadığını, onun yaptırımının da zorbalığa dönüşüp dönüşmeyeceğini sorgular gibidir. Cinsellik ve benzer konulardaki tabuları yıkan Anarres toplumun yine de sorunları vardır. Bazı insanlar duvarları hala yıkamamışlardır ve o ütopyanın dünyasında yaşamalarına rağmen yeni duvarlar bile örmüşlerdir.

Anarres'ten yola çıkan Shevek, Urras'a yolculuğu ve oradaki yaşantısı boyunca aslında bir anlamda da kendi gezegenindeki ütopyanın işleyişini anlatır. Böylece, ilkin kendi dünyasındaki paylaşma ve mülksüzlük ilkesini öğreniriz. Bu, çoğu ütopyaada eşitlik olarak ele alınıp tartışılan öğedir ve burada da 'mülksüzlük' ile açıklanmakta ve tanımlanmaktadır. 'Yolcu', yola cebi boş çıkar. Anarres'te 'kilitli kapı' yokken, Urras'ta tanımadığı böyle bir durumla karşılaşmak Shevek'i şaşırır. İki gezegen arasındaki farklılıkların ve karşıtlıkların dildeki bir yansımasıyla daha karşılaşıyoruz: Anarres'in dilinde üst-alt gibi hiyerarşiyi çağrıştıran kavramların olmadığını fark ederiz; işler dönüşümlü periyotlara bölünmüştür (Le Guin:1997, s.138-139), herkes her işi belli bir süre yapar, makam unvanları da diğer gezegenlerdekinden farklı olarak kaldırılmıştır (Le Guin:1997, s.66). Sanat, bazı ütopyalarda yer alan seçkincilik ve dışlama yaklaşımlarına karşı çıkar biçimde, günlük eylemlerden biri haline gelmiştir. Cinsel ilişkiye ve aile bağlarına dayanan hakaretlerin de Anarres dilinin kelimeleri arasında yer almadığını öğreniriz. Urras'lı bir yabancıнын bu türden bir hakarete bulunduğu bir sahneyi okurlara sunan Ursula Le Guin, okuyucuya biraz da ataerkil bir düzendeki şiddetin dil ve cinsiyet düzeyindeki yansımalarını da gösterir. Aynı yabancıнын belindeki silah da 'phallus'u hatırlatan bir iktidar imgesi olarak bu dilsel şiddetin somutlaşmış halidir (Le Guin:1997, s.12-13). Başka bir bölümde de kaba kabul edilebilen ama vücudun

temel işlevleri olan bazı eylemler ve bunlarla ilgili nesnelere son derece sıradan ve günlük olgular olarak sunulur okuyucuya. Anarres gerçek ahlak anlayışını oluşturmaya çalışırken değer yargılarını tekrar belirler. Evlilik de tekrar değerlendirilen bir kurumdur. Evliliği gereksiz, zararlı ve yapay bir birliktelik olarak görür Anarres'tekiler. Bunun yerine karşılıklı onaya bağlı olarak sürdürülen serbest birliktelikleri tercih ederler. Cinsellik ile ilgili bütün terimler için de, her iki cinsiyeti kapsayan sözcükler tercih edilir, çünkü cinsellik, erkeğin ya da kadının tek başına yaşadığı bir olgu değildir (Le Guin:1997, s.55). Bu ve benzer bir çok açıdan Anarresliler, Le Guin'in *Mülksüzler*'i yazdığı yıllarda çok yaygın olan hippie komünlerini ve serbest aşk anlayışını çağırır. Birliktelikte, sahip olmak yerine paylaşmak esas alınır. Sahip olmak, sahip olunmaktır. Le Guin'in dediği ve kitabın Türkçe çevirisinin sözsözünü yazan Bülent Somay'ın da belirttiği gibi, Dostoyevski'nin ecinnileri ("the possessed") içlerine mülk girmiş yalnız ve mülk yığını insanlar, duvarlardır aslında (Le Guin:1997, s.73). Mülksüzlerin ruhu ise serbesttir ("the dispossessed") (Le Guin:1997 içinde Somay, s.346).

Urras gezegeni, şimdiye kadar bahsedilen tüm ilişkilerin tam tersini temsil eden bir bolluk gezegendir. Kapitalist üretim sistemi ve buna eşlik eden tatminsizlik, 'ahlak' temelli baskı, kanunları ve belki hepsinden önemlisi kadınları erdemli ve 'saygıdeğer kılmaya' yönelik sınırlamaları ve bunları kadınlara bile kabul ettirmesi ile bu dünyanın ne kadar dar bir bakış açısına sahip olduğu okuyucuya sunulur. Anarres'te insanları çalışmaya motive eden dürtülerin yerini ya hayatta kalma endişesi ya da kar etme isteği alır bu yeni gezegende. Yardımlaşma, Urraslıların dünyasında yer alabilecek bir olgu değildir. Shevek de onların zorlamaya dayanan kanunlarının sağaltıcı bir yönü olmadığını düşünür. Bu onu rahatsız eden, son derece otoriter bir dünyadır. Basın sansürçüdür, bir çok şey gizlenir. Bir bilim adamı olarak ağırlandığı bu gezegende, onca zenginliğe sahip bu dünyanın, bu sözde alternatif ütopyanın kıtlığını fark eder. Bunu söylemeye çalışınca, sözleri kendini 'tam' olarak düşünen Urras'ın basınının sansüründe kaybolur gider. Kendisine kimin inisiyatifi ile Urras'a geldiği sorulduğunda da yazar, ütopyanın temelini oluşturduğunu düşündüğü bir yanıt sunar okuyucuya Shevek'in ağzından: "Tanıdığım tek inisiyatif kendiminkidir" (Le Guin:1997, s.75). Geldiği gezegende karar almada son söz olarak hükümet yoktur, yalnızca işleri düzenleyen ama birey üzerinde zorlayıcı güçleri olmayan sendikalar vardır.

Odo'nun, Anarres'in 'fikir annesi'nin Urras'taki mezarında şöyle yazar: "Bütün olmak parça olmaktır" (Le Guin:1997, s.82). Bu düşünceler, Urras için

inanılabilecek bir şey değildir. Çünkü Urraslı yöneticilerin bireyselliği bencilliğe dayanır, bütün olmaya değil. Shevek, kendisine Anarres'teki insanları temsil eden bir elçi olarak bakılmasından rahatsız olur. Le Guin, burada değişik bir dünyaya yolculuk yapan karakterinin ütopyasında kazandığı düşüncelerini sınavıp, onlara kendisinin anlam vermesini savunur.

Bundan sonra Shevek'in yaşadığı tüm olaylar 'gerçek yolculuk olan dönüş'e' yöneliyor. Le Guin, kitapta bu düşünceyi şöyle özetliyor: "Cennet onu Cennet yapanlar içindir. Oraya ait değildi. Bir öncüydü, geçmişini, tarihini yadsıyan bir kuşaktandı. Anarres göçmenleri, Eski Dünya ve onun geçmişine sırtlarını dönmüş, yalnızca gelecek için çalışmaya kara vermişlerdi. Ama nasıl gelecek kesin olarak geçmişe dönüyorsa, geçmiş de geleceğe dönüşür. Yadsımak, başaramamaktır. Urras'ı terk eden Odocular yanılmışlardı, tarihlerini yadsıyacak umutsuz cesareti göstermekle, dönüş olasılığından vazgeçmekle hata etmişlerdi. *Geri dönmeyen, ya da haberini iletecek gemileri göndermeyen kaşif, kaşif değildir, olsa olsa bir maceracıdır; oğulları da sürgünde doğar*(benim vurgum)" (Le Guin:1997, s.86). İki gezegeni ve zamanı gören ütopyanın uyumsuz üyesi Shevek, ne Urras'a ne de Anarres'e aittir. Feminist ütopya yazarlarının kusursuz dünya düşüncesine yönelik temel yaklaşımlarına bakılırsa, iki dünyanın da onun ideal dünyası olamayacağı anlaşılır. Anarresli göçmenler bir adım atarken, o iki adım atmıştır. Ait olduğu dünya, sadece dönünce kendinde yaratacağı yeni yerdir ve Le Guin için ütopya zaten geçmiş-gelecek arasındaki bu arayıştır.

Kitapta ele alınan temel sorunlardan biri de, ütopyaların insanların seçimleridir. Anarres 'kusurlu' bir ütopya olarak, bir kıtlık dünyası olarak zaten bazı çelişkileri yaşamaktadır. Ayrıca, Anarres'teki insanlar da Odo'nun dışladığı, merkeze dayanan düzenlemelerin, aşırı üretim ve zararlarının uzak tutulmasının hassas bir dengeye bağlı olduğunun farkındadırlar. Her şeyin ortak olduğu, gizliliğin olmadığı bu dünyanın var oluşunu sürdürebilmesi için ahlaki sorumluluklarını anlarlar ama yine de bazı kişiler bundan daha çok kişisel kaygılarının peşindedirler. Oysa bu ütopyayı ayakta tutmak, insanların dikkatli ve uyanık olmasına bağlıdır. Odo'nun sözlerinin ezberlenip, ilkelerinin uygulanmadığı bir dünyada, insanlar papağanlara dönmüşler ve ütopya da o noktada çakılıp kalmıştır, yaratıcılık ve süreklilik ölmüştür. Shevek, bu hataların kurbanı olan, ayrımcılığın ve bencilliğin hüküm sürdüğü bir bilimsel ortamda, iktidar ve üstünlük hırsına yenik düşmüş bir bilim adamıyla, sadece kendisine uyan düşünceleri onaylayan Sabul ile karşılaşır. Ütopyanın ideallerini sarsacak tüm davranışlar onun bedeninde toplanmıştır. İlgilenmediği ve kendi prestijini

tehlikeye atacak konuları görmezden gelen biridir. Anarres'teki bazı insanların hatalarıyla sakat kalmış olan eşitlik ve sorumluluğa yönelik tüm umutlar da Sabul'da vücut bulmuştur. Sabul, 'bireysel düşünceyi boğazlayan' kamuoyundan toplar gücünü. Anarres'teki sendikalar da 'erkçi bürokrasiler' haline gelmek üzeredirler. Toplumsal bilinç, yaşayan bir organizmadan bir makineye dönüşme tehlikesi ile karşı karşıyadır her an. Shevek'in kendi dünyasındaki bu güç ilişkilerini fark etmesi, romanda ağır ağır gelişir ve bu, onun dönüşümünün ve olgunlaşmasının gerçekçi olmasını da sağlar. Le Guin, "Anarres'teki Odocu toplumun bu ideali yerine getirememesi Shevek'in bu topluma olan sorumluluğunu azaltmıyordu" diye de açıklar. Yani Shevek, toplumun kaldığı yerden devam edebilir. Bu hatalar, bir anlamda, Anarres halkının ve onların ütopyasının insansı yanına işaret etmektedir. Bu yüzden Shevek'in 'sorumluluğu' artmaktadır ama bu, Anarres'te yaşayan insanların ütopyasını değersiz kılmaz.

Shevek için, Anarres'teki gücün yanı sıra, Urras'taki yeni dünyanın ekonomik işleyişinin de aynı şekilde mantıksız ve hatta korkutucu bir güce sahip olduğunu görürüz. Le Guin, Shevek'in Urras'taki yolculuğu boyunca, Urras gibi bir bolluk gezegenindeki insanların yokluğu ile Anarres gibi bir yokluk gezegenindeki varlığın zıtlığını ortaya koyar. Shevek'in gözleri, yalnız tüketime dayanan yüzünü gördüğü Urras'taki zanaatkarları, işçileri, çiftçileri, kısacası işleri gören insanları arar. Neredeler diye sorar? Duvarların ardında mı? Tüketenlerden, sırf alıp satanlardan bir ütopya kurulabilir mi? Fakat tüm canlılığı, iyiliği ve kötülüğü ile Urras yine de canlı ve yaşayan bir dünyadır. Shevek için cehennem olabilirken, cehennem gibi bir dünyadan gelen biri için de bir cennet olabilir. Le Guin, bu noktada kitap boyunca sergilediği tutumu olarak, kutuplaşmış, iki uçlu değerlendirmelerden kaçınan, feminist ütopyacı yazar olarak gözükür.

Ütopyasının adasından dış dünyanın gerçekliğine ve geçmişine doğru yola çıkan Shevek'in Urras'ta karşılaştığı bir başka dünya da Thu'dur. Urras üzerinde yaşayan, Odo'nun devriminden sonra Anarres'e yerleşen insanların izinden giden bir grup insandan meydana gelir Thu ülkesinin insanları. Ama yine de bu ülkede de otorite çok sıkıdır, bilgi kontrol altındadır, her şey kaşıkla sunulur, insanlar da zaten bunu istemektedir, birey olamamakta ve olmak için de uğraşmamaktadırlar. Duvarlarını çekmiş ve orada da kalmıştır o dünya. Orwell'in o boğucu dünyası gibidir Thu. Urras'ın kapitalist devleti kadar sıkıdır burası, üstüne üstlük bir de her şey son derece merkezi olunca, toplumculuktan eser kalmamıştır. Sahte bir ütopyadır oradaki insanlara sunulan. Elllerinde

avuçlarında eskisine göre gittikçe az şey kalmaktadır, bir hapishane içinde yaşamaktadırlar. Onlara biçilen kader, kabul ettikleri ya da kabul etmek zorunda kaldıkları duvarların içinde kalmaktır. Yine de ufuk ve umut burada bir yerlerde hala canlılığını korumaktadır ve Shevek'in, eski ideallerin canlı bir sembolü olarak aralarına gelmesiyle iyice canlanır. Shevek de, Odo'nun, Anarres'in 'fikir annesinin' yaşadığı tarihsel bir ortamın coşkusu içinde yolculuğunun geçmişe yönelik olan anlam arayışı bölümünü tamamlar, kendi içindeki ütopyasına iyice yaklaşır. Bu arada bir kez daha hatırlamak gerekir ki, Thu da ütopya değildir, olsa olsa yarım kalmış, kaybedilmiş, çarpıtılmış eski bir ütopya denemesidir. 'Yapılmaya' çalışılan bir ütopyadır bu. Oysa Le Guin için Shevek'in karakterinde de belirttiği gibi, ütopya ancak olunacak bir şeydir. Ne satın alınabilir ne de insanlara yaşatılabilir. Ütopyaların oldukları yerde bir tutuculuğa saplanıp kalmamaları için, herkes ütopyayı birey olarak bulmalı ve yaşatmalıdır. Shevek gibi yürüyen ve sürekli dönen, geçmişini ve düşüncelerini sınavabilen bir ütopya olmalıdır bu. Ferns'in dilbilgisi ve ütopya arasında kurduğu paralellikle ifade ettiği gibi, *Mülküszler*'deki ütopyanın 'gelecek zamanı', "perfect"(tamamlanmış) değil "conditional"(koşullu)dur (Ferns:1999, s.230).

Yaşadıklarından sonra, hem geçmişini kendisi yazan, hem de kendini tekrar yaratan ve yeniden doğan Shevek, Urras'ın ve Anarres'in karşılıklı yalıtılmışlıklarını da aşarak, karşıtlıklarını kendi diyalektiği içinde birleştirerek Anarres limanına yeni bir günün doğuşunda varır. Anlatı okuyucuyu burada bırakırken, bu yeni günü anlatmaya girişmez. Shevek, özünde yeni yolculuklara çıkmaya hazırdır ve artık şunu biliyordur ki durağanlığı aşabilen bir ütopya "yapılamayacak" ama "olunabilecek" bir devrimin devingenliğine bağlıdır: "Ona yalnız ve çıplak gelmeniz gerekiyor, tıpkı bir çocuğun dünyaya, geleceğine, hiçbir geçmişi olmadan, hiçbir malı mülkü olmadan, yaşamak için tümüyle başka insanlara dayanarak gelmesi gibi" (Le Guin:1997, s.268). Shevek'e göre bu arayış, yani Le Guin'in devingen ütopyası, "ya ruhunuzdadır, ya da hiç bir yerde. Ya herkes içindir ya da hiçbir şey içindir. Eğer herhangi bir şekilde sonu var gibi görünüyorsa, gerçek anlamda hiç başlamayacaktır" (Le Guin: 1997, s.319).

KAYNAKÇA

- Akay, Ali (1995): *Michel Foucault: İktidar ve Direnme Odakları*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Ferns, Chris (1999): *Narrating Utopia*, Liverpool: Liverpool University Press.
- Göktürk, Akşit (1997): *Ada*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Le Guin, Ursula (1995): *Gülün Günlüğü*, Çev. Ümit Altuğ, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- _____ (1997): *Mülksüzler*, Çev. Levent Mollamustafaoğlu, İstanbul: Metis Yayınları.
- _____ (1999): *Kadınlar, Rüyalar, Ejderhalar*, Hazırlayanlar: Deniz Erksan, Bülent Somay, Müge Gürsoy Sökmen. İstanbul: Metis Yayınları.
- Piercy, Marge (2001): *Woman on the Edge of Time*, London: The Women's Press.
- Sargisson, Lucy (1996): *Contemporary Feminist Utopianism*, London: Routledge.
- Somay, Bülent (1997): "Sonsöz", *Mülksüzler* (1997) içinde, İstanbul: Metis Yayınları.
- Tzu, Lao (1998): *Tao Te Ching*, Çev. Osman Yener, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Wegner, Phillip E. (2002): *Imaginary Communities: Utopia, the Nation and the Spatial Histories of Modernity*, Berkeley: University of California Press.

*Yar Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi
(11) Vergil, *Aeneid* IV, 173-191

*Yar Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi
(11) Vergil, *Aeneid* IV, 173-191